

הציונים במחנה הריכוז

צרפת, רחוב סוהרי הבדים — ברובם יהודים — שעל סף הרובעים הערביים, איש לא שם לב אלי במיוחד; ואם משהו ראה את מקלי הקטן, חשב בודאי כי נועד להכות ביהודים. אישם, בראש התהלוכה שלי, השמיעו בני האינטליגנציה קריאות וסיסמאות; כאן, קרוב לקצה, שרר תוהו ובוהו, כשכל אחד מנוסף בידיו וקורא את האיום הראשון העולה על דעתו.

בחלק זה של התהלוכה, מהוה האספסוף רוב מכריע. רק פה ושם נראים כמה אפנדים, כמה פקידים חבושי טרבוש ולבושי תלפיות אירופיות, שנתקו מראשהחץ או נדחקו הנה עם גבור הלחץ של השורות האחרונות על השורות הקדמיות.

אני יודע בדיוק מה עומד לקרות בשעה הקרובה. כבר ראיתי לא פעם את התהליך בהתהוותו, בהפגנות נגד האנגלים. עכשיו, שולטים עדיין היסודות המאורגנים יותר, המשכילים יותר מבין המפגינים. הם הנותנים את הטון. אבל מאז שעות הבוקר, מתפוררת שליטתם באיטיות; לחץ האספסוף גבר ובין שורות הסטודנטים צועדים עתה מאות יחפנים. בעוד שעה קלה, יפרצו היחפנים את חזית האינטליגנציה ויובילו הם את ההפגנה. ואז — כל דבר יכול לקרות.

★ ★ ★

ה תקדמנו באיטיות. עובנו את הכיכר הענקית, המארכת, ונכנסנו אל תוך רחוב צרפת. אני כבר נמצא עתה בשורות הראשונות של המפגינים, ומן ההכרח, נעשית השתתפות פעילה יותר. אני כמעט צרוד. מאחורינו עולה רעש גורא של שמשות מתנפצות, של נקישות ומלהימות כבדות. פורצים חגיות של יהודים.

אנו מתקרבים לתחנת משטרה. זוהי תחנת אלימנשיה, אחת הגדולות בעיר. כבר עשרים מטרים לפני התחנה, משני צדי הרחוב, עומדים שוטרים חבושי כובעי פלדה, מקלות תלויים לחגורתם ומגיני קשקלע על רועם. ליד בנין המשטרה, הם מרוכזים בעשרות. הם נראים מתוחים, אולם הם לא מכריעים להפגנה. כל עוד לא יפגעו בהם, לא יתערבו.

אנחנו עוברים על פניהם. ברגעים הראשונים, לנוכח שומרי החוק והסדר, השתררה דממה דקה. אך מיד החלו הקריאות ביתר שאת: "פל יסקט אליהוד!" וכדי להבהיר את מהימנותם, קוראים מנהיגי ההפגנה: "יהי המלך פארוק, מלך מצרים והסודאן!"

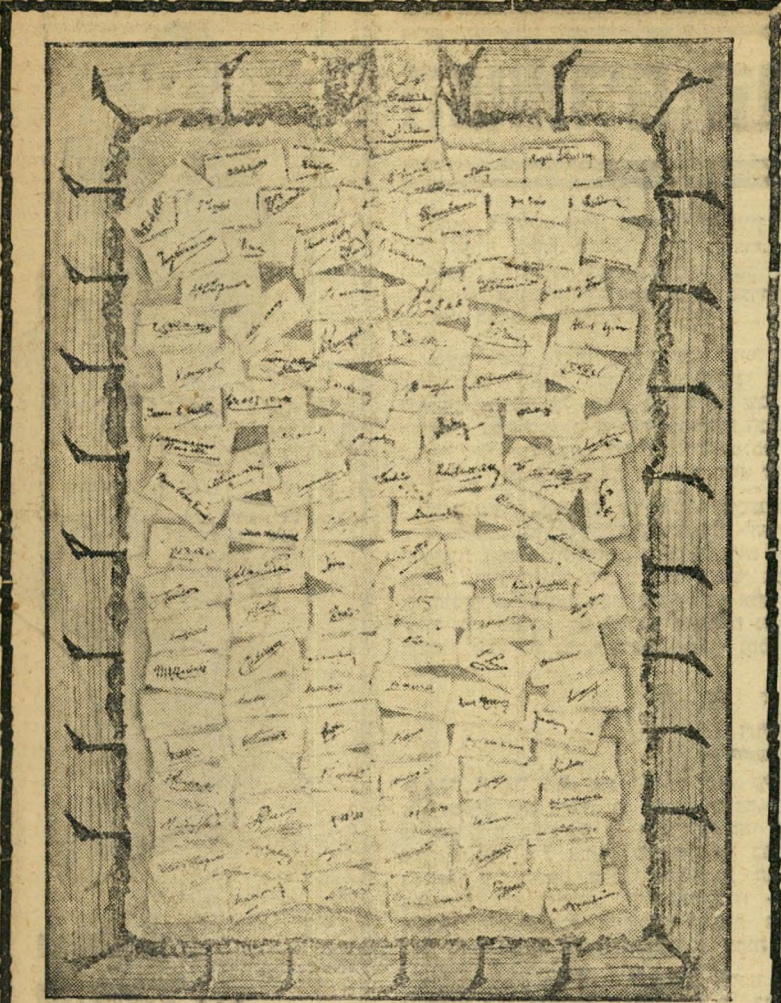
השוטרים נשארים מאחורינו. מכאן ואילך, אין כל מעצור. והבאים אחרינו יודעים זאת היטב; הם לוחצים קדימה. אני מסתגן מחוץ לשורות וניגש לאחד הבתים. כאן גרה משפחתו של אחד מיידיי היהודים. שער הכניסה נעול. אני דופק בהפונן על השער וקורא בשמו של השוער. "באתי לראות את משפחת ארדיטי," אני קורא. המפגינים ממשיכים בינתיים בדרכם; בבתיים אלה גרים יהודים וערבים ביחד וממילא מעוניינים הם רק בחגיות הנושאות שמות יהודיים. הדלת נפתחת מעט; אני נחפו פנימה והשוער נועל אותה מאחורי. "איזה יום! יא חיואנה!" הוא נאנח, "איזה יום!"

בדירתה של משפחת ארדיטי שורת אימת מוות. האם, אלמנה המתפרנסת מעבודות תפירה, אספה את שתי בנותיה הקטנות ומציצה בעינים פעורות מבעד לתריסים המוגפים, בנשה ברחוב. בנה אלי, העובד כפקיד במחנה של הצבא הבריטי, יצא בשעות הבוקר המוקדמות לעבודה ואין יודעת אם עתה הוא או מת. שתי שכנות מוסלמיות מנסות להרגיעה, אך הדי ההתפרצויות המגיעים עליה גם מן הקצה השני של הרחוב מתגברים על דברי ההרגעה.

"גולדתי כאן ואבי נולד כאן," מתייפחת האם, "אבל יום שחור כזה לא עבר עוד על היהודים! מה קרה לערבים? תמיד חיינו אתם כמו אחים... מה קרה?" "זה יעבור," מרגיעה אותה אחת השכנות. "האספסוף השתגע..."

★ ★ ★

"...השתגע! הכליף השתגע!" לא היה כמעט מקום אחד במצרים בו לא עברה השמיעה המדהימה: הכליף האלחכים, השישי לשושלת הפאטמים והשלישי משושלת זו שמלך על מצרים — השתגע.

מחנה המוצר. תצלום של חתימות העצורים היהודים, בתוך ציור של נדר התיל של מחנה המעצר משנת 1948. כמה מן השמות חתומים בעברית. בשער, במרכז הצלע העליונה של הציור, חותמת רשמית של המחנה.

להתאסלם. היתה כה דחוסה מאנשים, עד כי עשרות מתו בדוחק. אלפי יהודים ברחו במצרים ועברו לגור בחימן, שם לפחות לא פגעו בנפש וברכוש היהודים, למרות שנהגו בהם כאורחים מדרגה שניה או שלישית.

עוד שמונה שנים המשיך אלחכים המשוגע את שלטונו. הוא הכריז על עצמו כעל התגלמות האלוהות עלי אדמות, ואפילו בני עדתו התנכרו לו.

אחרי מותו שוב זכו היהודים ביחס של סובלנות. בתי הכנסת שוקמו, ניתן פיצוי על נזקייהם. אלה מביניהם שהתאסלמו מאונס, הורשו לשוב לדת המקורית — דבר שלא היה לו תקדים בתולדות האיסלאם. השליטים המצריים החדשים עשו את הכל כדי להשכיח מלב נתיניהם היהודים את זועות ימי אלחכים. הדורות הלפו, היהודים שכחו.

★ ★ ★

בני ברית נגד בריטניה

עוד מזכרת של ימים טובים. הפעם, זאת תמונה של חבורת צעירים, שטים בסירת מיפרשים על הנילוס, בקהיר.

אין דבר קל יותר מאשר לארגן טיול כזה. אפשר גם לנסוע לפיראמידות, למוזיאונים, לגן החיות — אין מקום סגור בפני היהודים. לעדה היהודית במצרים יש מועדונים משלה, מיגרשי ספורט משלה, להקות תיאטרון ומקהלות משלה. קבוצת הכדורגל של מכבי קהיר החזיקה משך שנים רבות את גביע האליפות המצרית. אם הם רוצים, יכולים יהודי מצרים לנהל חיי חברה, ספורט ותרבות ענפים מאד בתוך קהילתם.

אך יהודי מצרים אינם בדלנים. אפשר לפגוש בהם בכל חברה; בין עשירי הכותנה המוסלמיים, בין פעילי התנועות הפוליטיות למיניהן, במועדוני הסגובים האנגליים ובבתי הקפה הערביים הקטנים, ברובעי המסחר. תנועות הצופים היהודיות עורכות מיפגשים ומזמינות כיתות צופים ארמנים, סודאנים, קובטים, מוסלמים, יוונים ואנגלים. וכשתנועה אחרת עורכת יום שדה, תופסים דגלונים התכלתי לבן מקום נכבד בשורות המאהלים.

המלה "יאהודי" אינה מלת גנאי. נושאת אותה אחת הקהילות הגדולות והוותיקות של מצרים. בית הכנסת הגדול של אלכסנדריה הוא הבנין המפואר ביותר בעיר. בחגים מתמלאת חצר הענק שלו במכוניות ועשרות שוטרים רכובים מופקדים סביבו. לא כדי להגן על המתפללים מפני התפרעויות, אלא כמשמר כבוד.

ה"סיניור" או ה"חכאם-באשי" הוא דמות לאומית. לא פעם ראיתי סוהרים ונכבדים ערביים קמים על רגליהם, בעבור רב על פניהם. וכאשר חיבר רבה הראשי של אלכסנדריה, היושב כיום בבאר-שבעי, ספר ללימוד הדת, הקדיש את הספר למלך פארוק ולכל אלה שנתנו ליהודי מצרים זכות לכבוד עצמי ולקיום ללא פחד. הוא לא עשה זאת מתוך חנופה; באותם הימים, לא היה כמעט יהודי אחד במצרים שלא חשב כמוהו.

★ ★ ★

א פעם הודמן לי לנהל וויכוחים עם צעירים ערביים על היחסים שבין העמים השמיים. לא היה כמעט מקרה אחד שבו לא ידעו אותם הבחורים את שמו של מוסה איבן מאימן — הרמב"ם. בתולדות הכאלפים, תופס אותו גאון יהודי שברח מהקנאות המוסלמית שפשתה אותה שעה בספרד מולדתו, ועבר לשרת בחצר האליף בקהיר, מקום נכבד.

"דווקא אותו איש נבון שלכם," אמר לי פעם אחד מיידיי הערביים, "מופיה עד היום כמה קרובים שני עמינו. בהיותו רופא יהודי, העמיד את כשרונותיו לשרות המלך המוסלמי — דבר שאיננו מקובל ביותר בעיני הקוראן, ואפילו כאשר כתב על ענייני חוכמה יהודיים, לא היסט לכתוב בערבית."

אם לא רק התפיסה ההיסטורית עניינה את אותם הצעירים. הם חיו תחת השפעת החלום הגדול של שיחרור העם המצרי מהכיבוש האנגלי. לגביהם, לא היה אויב גדול מהאנגלים. אני זוכר באיוו שמחה היו קוראים על מעשי החבלה של האצ"ל בארץ-ישראל. "כמה שאתם תהרגו יותר אנגלים אצלכם," שמעתי לא פעם, מחברי לבית-הספר (האנגלי), "זה יותר טוב בשבילנו."

שמאה, ימין... חברי תנועת נוער ציונית במצרים. באחד מטיוליהם המאורגנים. צעירים אלה עברו אחר-כך הכשרה בחווה ליד קהיר, עלו ארצה בגלוי, בדיעת השלטונות.

השנה היתה 1013. משך 15 שנים שלט אלחכים על מצרים ביושר ובתבונה. הוא יסד את הספרייה הגדולה של קהיר, הקים מיסגדים מפוארים והנהיג יחד של כבוד וצדק ליהודים ולנוצרים שבממלכתו האדירה. מגילה כתובה עברית, שתוברה בא תם הימים עליידי ראשי הקהילה היהודית במצרים ונשמרה עד היום, מספרת על תסדיו של הכליף כלפי נתיניו היהודיים במצרים. בארץ-ישראל ובסוריה; כיצד הציל אישית 200 שבויי מלחמה יהודיים מטבח, עליידי השלום כופר מכיסו הפרטי.

ואז, ללא כל סיבה מובנת, התהפכו היוצרות. חוקים ישנים, שיצאו מכלל שימוש, הוכנסו מחדש, ולפיהם נאלצו יהודים ללבוש בגדים מיוחדים, עם תלאי צהוב על הגב, בתי הכנסת בכל ערי האימפריה נהרסו; לביל הפסח, הורה הכליף להרוס את הרובע היהודי בקהיר, על יושביו. לשכה מיוחדת, שהוקמה כדי לקבל הצהרות מפי נוצרים ויהודים המבקשים